

ВНЗ, в частности учет индивидуально-психологических особенностей, использование интерактивных форм обучения, актуализация познавательных мотивов, психолого-педагогические технологии, направленные на развитие мотивации, самостоятельности, креативности студентов, внедрение образовательной фасилитации в учебном процессе.

Ключевые слова: саморазвитие, самосозидание, самосовершенствование, самообразование, самовоспитание.

Yablonska T. Factors of student's self-development in the context of the reforming of higher education system

The article considers the problem of student self-development in the context of the tasks of the modern reforming of higher education system. The understanding of self-development of the personality and other self-creative processes – self-improvement, self-education, self-education is considered. It is shown that modern educational reforms are aimed at the formation of a student as a subject of self-development. The means of activating self-development of a student in the educational process of a higher educational institution, in particular, the consideration of individual psychological peculiarities, actualization of cognitive motives, the use of interactive forms of learning, psychological and pedagogical technologies aimed at the development of motivation, autonomy, creativity of students, and the introduction of educational facilitation in the educational process are considered.

Key words: self-development, self-creation, self-improvement, self-education, self-education.

Стаття надійшла до редколегії 10.04.2018

УДК 373.3.015.311:316.72

Світлана ЯКИМЕНКО

*кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

e-mail: yakymenkosi@ukr.net

Наталія ІВАНЕЦЬ

*викладач кафедри початкової освіти Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна*

e-mail: ivanetsnata09@gmail.com

**УМОВИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ПРО БАГАТОГРАННІСТЬ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ЗАГАЛОМ**

У статті визначено умови формування уявлень учнів початкової школи про культурне різноманіття світу. Наголошується на тому, що особливій уваги потребує моральне і культурне виховання учнів для забезпечення гуманного співіснування поряд різних етнічних груп. У даній науковій праці автор наголошує на тому, що національна школа є культурологічною установою, яка через навчання та виховання підростаючих поколінь сприяє відродженню національної культури, її збереженню та подальшому розвитку, забезпечує у дітей та юнацтва загальнолюдських цінностей, високих громадянських якостей. Мультикультурна школа – нова модель в системі освіти і, на думку автора, найбільш оптимальна для вирішення етнопсихологічних і етнокультурних проблем, орієнтована на реалізацію державних вимог і завдань. Учень такої школи повинен відповідати таким критеріям – уміти проявляти особистісні якості в умовах сучасного мультикультурного соціуму і володіти певними знаннями і творчими вміннями.

Ключові слова: культура народу, етнічні групи, культура міжособистісних стосунків, мультикультурне виховання, поліетнічне середовище, етнопсихологічні особливості.

В умовах інтеграції України до загальноєвропейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема виховання культури міжнаціонального спілкування особистості. Законодавство України забезпечує збереження ідентичності та культурної самобутності національних меншин. Витим, існуючі протиріччя між чинним законодавством та реальним забезпеченням прав різних етносів на місцях вимагають формування ме-

ханізмів реалізації державної національної політики, головними завданнями якої є налагодження міжособистісних стосунків, досягнення високої культури міжетнічних взаємин, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, які населяють Україну.

Школа, яку успадкувала молода українська держава, опинилася в ситуації кризи, негативні наслідки котрої залишаться відчутними ще

тривалий час. За таких обставин визріла суб'єктивна потреба в орієнтації на новий виховний ідеал та пов'язані з ним педагогічні цілі, завдання і виховні умови школи. Глибоке усвідомлення такої потреби зумовило генерацію ідеї відродження та розбудови національної школи, тобто такої школи, діяльність якої ґрунтується на здобутках національної та світської культури.

Національна школа є культурологічною установою, яка через навчання та виховання підростаючих поколінь сприяє відродженню національної культури, її збереженню та подальшому розвитку, забезпечує у дітей та юнацтва загальнолюдських цінностей, високих громадянських якостей.

Успадкований зміст освіти, особливо з гуманітарних предметів, виявився непридатним для розв'язання завдань національно-культурного відродження. Оновлення змісту шкільної освіти до цього часу відбувається фрагментарно, воно потребує створення таких освітніх і педагогічних умов, які б сприяли реалізації культуротворчої функції школи, розв'язанню завдань національного виховання дітей та молоді, а також формуванню в них уявлень про культури, які їх оточують в існуючому суспільстві.

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми свідчить про те, що провідні вчені (Є. Баграмов, Ю. Бромлей, Р. Гарсія, З. Гасанова, Ф. Гороховський, М. Євтух, В. Заслуженюк, М. Маклюєна, С. Ніето, Н. Осипова, А. Пергей, В. Присакар, Ю. Саєнко, Д. Хупс, Є. Черікова та інші) по-різному тлумачать поняття "багатогранність культур". Однак, порушена проблема є актуальною й вимагає більш детальної розробки.

Принципове значення в контексті означеної проблеми мають дослідження, присвячені проблемі виховання толерантності (О. Асмолов, О. Газман, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, А. Коржуєв, Н. Кудзієва, В. Лекторський, В. Попков, В. Сітаров, О. Соколова); регулюванню відносин людей різних національностей (Б. Ананьєв, В. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтєв); різним аспектам формування етнічної ідентичності і культури міжнародних відносин (Дж. Беррі, З. Гасанов, В. Заслуженюк, А. Здравомислов, В. Кочетков, Н. Лебедева, В. Матіс, Л. Пуховська, О. Романова, Є. Степанов, А. Ямсков).

Як свідчать дослідження, роль освіти як чинника культурного розвитку й прогресу явно недооцінювалася в останні десятиліття: вона не розглядалася як засіб розв'язання найгостріших соціально-політичних, міжетнічних, міжкультурних проблем у сучасній Україні. Але ж саме освіта завжди слугувала головною умовою збереження накопиченого потенціалу знань, досягнень, традицій та моделей поведінки і була дієвим засобом

розвитку людини, підвищення її культурного рівня, свідомості й самосвідомості.

Метою статті є виділення умов формування в учнів початкової школи уявлень про багатогранність культур та вироблення вміння співіснувати з їх представниками. Перед освітньою наукою постає завдання виробити засобами освіти й виховання нову концепцію інтеграції в демократичне суспільство різних за характером і кількістю спільнот та індивідів. На найзагальнішому рівні ця концепція має відобразити, або спроектувати, можливості передачі індивідові необхідних знань і вмінь, аби світ, ставши відкритим для нього, не відмовляючись від коренів, що визначають його ідентичність, міг передбачити відповіді на питання про волю й право на унікальність, про умови цілісності суспільства й індивіда. У сучасних умовах соціально-економічної дестабілізації прагнення тієї або іншої нації, народності зберегти оригінальність іноді має негативні вияви. Щоб дитина – учень початкової школи – етнічний мусульманин – став віротерпимим, йому потрібно показати віротерпимість ісламу, дати можливість одержувати знання про культуру ісламу. Щоб українець, який є православним християнином, був терпимим до представників інших релігій, йому треба надати можливість одержувати знання про релігійну культуру у всесвітньому контексті.

Аналіз науково-педагогічної літератури і періодичних видань дозволяє зробити висновок про те, що контингент більшості загальноосвітніх шкіл є поліетнічним, але вчителі не враховують у своїй професійній діяльності етнокультурні й етнопсихологічні особливості учнів. Більшість методичних матеріалів відзначається монокультурною спрямованістю у той час, як сучасне суспільство ставить перед школою завдання виховувати всебічно розвинену особистість, підготовлену до життя у мультикультурному світі. Саме в такому багатогранному культурному середовищі виховується зараз учень початкової школи. Тому мультикультурний підхід до формування уявлень в учнів про існування різних культур є ефективним в сучасному освітньому процесі. Історичне коріння мультикультурної освіти знаходимо в боротьбі за права різних груп населення, які зазнавали дискримінації.

Різні аспекти виховання підростаючого покоління набувають все більшої актуальності в сучасному суспільстві, де співіснують та спілкуються представники різних культур та народів. Мультикультурне виховання постає новим напрямом педагогічної теорії і практики, основні проблеми якого полягають у цілеспрямованій розробці теоретичних основ і практичному застосуванні

етнічної та мовної різноманітності як необхідних складових процесу загальної освіти.

Підготовка молоді до життя в мультикультурному світі належить до пріоритетних завдань освіти. Одна з найважливіших функцій навчального закладу – навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у справжню солідарність. З цією метою освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила свої корені й тим самим могла визначити місце, яке вона займає у світі, і, з другого боку – прищепити їй повагу до інших культур [2, 5]. В українських державних документах, у наукових публікаціях українських авторів повільно, але неухильно змінюється ставлення до проблем виховання, починаючи від Закону України “Про освіту”, відповідно до статті другої якого одним з головних принципів державної політики в освітянській сфері є “вільний розвиток особистості, виховання підрастаючих поколінь у дусі працьовитості, поваги до прав і свобод людини, любові до природи, Батьківщини, родини”, і закінчуючи інформаційно-аналітичним матеріалом МОН України “Реалізація в Україні принципів і задач Болонського процесу” (вересень, 2003), де підкреслюється вірність України міжнародним принципам розвитку освіти [1, 1–15]. Співвідношення освіти й культури фахівці розглядають у різних аспектах: через формування освіти в мультикультурному середовищі; описи та прогнозування образу культурної й освіченої людини конкретної історичної епохи; розкриття специфіки культурно-освітнього середовища зростаючої людини; узагальнення, збереження й відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації. Міжнародна енциклопедія освіти (1994), узагальнюючи теоретичні положення й практику, що виникають у навчально-виховних установах, розглядає мультикультурну освіту як важливу частину сучасної загальної освіти, що сприяє засвоєнню учнями початкової школи знань про інші культури; з'ясуванню загального й особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню молоді в дусі поваги інокультурних систем. Мультикультурний освітній процес спрямований на збереження й розвиток усього різноманіття культурних реалій, у тому числі й народнопедагогічних, що існують у співтоваристві, на передачу цієї спадщини юному поколінню. У етнопедагогічному аспекті мультикультурна освіта враховує культурні та виховні інтереси різних етносів і передбачає:

- адаптацію людини до різних цінностей у ситуації існування безлічі різнорідних культур;
- взаємодію між людьми з різними традиціями; орієнтацію на діалог культур;
- відмову від культурно-освітньої монополії одних націй і народів стосовно інших [3, 41].

Такі підходи припускають розуміння змісту і значення унікального поєднання різних культур, несхожості людей і значення спільних для всіх чеснот. Це надзвичайно важливо в процесі виховання особистості, здатної виявити готовність до розуміння і співробітництва, терпимість до інакомислення, критичного осмислення судження, заснованого на моральних цінностях. Ознайомлення учнів початкової школи з особливостями культури свого й іншого народів на заняттях і поза ними, у вільному спілкуванні, у тому числі із однокласниками, які є представниками різних культур, сприяє формуванню в молодого покоління об'єктивного бачення світу. Мова йде про виховання культурних, освічених громадян країни, які ознайомлені з традиціями, звичаями, віруваннями, соціально-побутовим укладом життя, уявленнями про світ інших народів. Знання багатства міжнародних культур забезпечує розвиток культури національних взаємодій, взаєморозуміння, взаємоповаги, гармонізації інтересів і прагнень молодих людей. Сьогодні відбувається становлення нового типу взаємин поколінь – діалогу культур, що потребує здатності молоді до конструктивної співпраці. Діалог культур, таким чином, не ідеологічна вимога сучасних ліберальних держав, а життєва потреба кожної культури. Будь-яка національна самоізоляція означає смерть: швидке або затяжне, але вмирання. Метою мультикультурної освіти є розробка освітньої політики, програм підготовки фахівців, змісту освіти, установлення психологічного й морального клімату відносин між усіма учасниками освітнього процесу на всіх його рівнях, за яких кожен здобувач освіти, незалежно від кольору шкіри, розрізу очей, етнічного походження, фізичних і розумових рис, статі, вікових, релігійних, політичних, класових, мовних відмінностей, мав би всі необхідні можливості для свого інтелектуального, соціального і психологічного розвитку [5, 112]. Сучасні педагогічні реалії вимагають, з одного боку, враховувати в освіті етнокультурний фактор, з другого боку – створювати умови для пізнання культури інших народів, виховання толерантних відносин між людьми, що належать до різних етносів, конфесій, рас. Стереотипне сприйняття людей певного етносу може призводити до етнічної напруги й конфліктів, що, на жаль, є непоодиноким явищем у молодіжному середовищі. Одним з найважливіших завдань виховної роботи у школі I ступеня є подолання стереотипного ставлення студентів до представників інших етнічних груп. Кожного учня слід сприймати як особистість, що має власну гідність й особистісні якості; визначальним чинником у формуванні взаємин між студентами мусять стати поведінка і вчинки, а не етнічна належність. Важливими для розуміння ролі мультикультурної освіти в становленні

особистості є ідеї П. Каптерева про взаємозв'язок національного й загальнолюдського в педагогіці. До особливостей педагогічного процесу, зумовлених національними цінностями, П. Каптерев відносив мову, релігію, побут. Засвоєння рідної мови він розглядав як прилучення до національних духовних цінностей і разом із тим до загальнолюдських знань, що формують наукові погляди про навколишній світ. Педагог закликав розвивати в дітях почуття належності до всього людства, "наскільки можливо скорочувати в школах думки про те, що рідний народ – єдиний носій справжньої культури, а інші народи мають служити йому" [7, 421]. За автором, педагогічна діяльність спочатку реалізується на основі національного ідеалу, а потім трансформується в діяльність із досягнення загальнолюдського ідеалу. У вихованні, підкреслював він, "потрібно звертатися не до одного народу, а до багатьох, розглядати їхні ідеали й цінними чужими властивостями доповнити недоліки свого національного ідеалу; народне треба поєднувати з іноземним, з усенародним і загальнолюдським" [7, 56–57].

Висока культура міжнаціонального спілкування передбачає, яку педагоги повинні виховувати в дітях, передбачає:

- усвідомлення і визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над груповими, розуміння необхідності досягнення балансу міжнаціональних інтересів, гармонізацію загальнолюдських і національних інтересів;
- нероздільне почуття національної і загальнонародної (народів країни проживання) гордості, приналежності до роду людського;
- почуття дружби між народами країни проживання;
- турботу про долі малої і великої Батьківщини, всієї планети;
- розуміння необхідності трудитися на благо своєї нації, в ім'я збереження людства;
- прагнення і сприяння розширенню взаємозв'язків з іншими народами та націями;
- нерозривний і постійний інтерес до культури свого та інших народів;
- знання рідної мови та мов інших народів;

- національна скромність;
- глибоку повагу до національної гідності громадян своєї та інших країн, незалежно від національної приналежності (Етнопсихологічний словник).

Отже, підсумовуючи все зазначене, ми виділили наступні дидактичні умови при яких відбуватиметься формування уявлень учнів початкової школи про багатогранність світових культур:

- формування пізнавального інтересу школярів до етнокультурного різноманіття світу;
- набуття учнями мультикультурних знань та формування на їх основі толерантного ставлення до представників різних народів і культур;
- формування мультикультурних умінь: етноспецифічних, інформаційних;
- організація практичної діяльності молодших школярів, яка спрямована на набуття досвіду міжкультурної взаємодії;
- формування знань і уявлень школярів про національні культури та їх особливості, що сприятиме розширенню знань школярів про національні культури й формуватиме позитивне відношення до культурного оточення;
- спрямованість виховної роботи на розвиток культури сприйняття молодшими школярами картини багатомовного світу, що дозволить навчити молодших школярів діяти залежно від ситуації, розвивати навички соціального спілкування й уміння поводитися в різних життєвих ситуаціях;
- реалізація мультикультурного підходу до змісту та організації виховної роботи з учнями початкової школи;
- виховання толерантного відношення молодших школярів до інших народів, їх мови й культури, що пов'язано з необхідністю формування в учнів міжкультурної комунікації й сприяє вихованню доброзичливого відношення до оточуючих людей.

Ефективним засобом реалізації виділених умов, на нашу думку, стане мультикультурне виховання, яке буде спрямоване на формування уявлень про різноманіття культур та розвиток навичок взаємодії у сучасному мультикультурному світі на основі толерантності та взаєморозуміння.

Список використаних джерел

1. Ананьян Е. Генезис становлення і розвитку ідей полікультурної освіти . Е. Ананьян.// Рідна школа. – 2006. – №2. – С.12-14.
2. Ахяр К.Ш. Народна педагогіка та сучасна школа. – Уфа: БашГПУ, 2000 – 304 с.
3. Батурина Г.І., Кузіна Т.Ф. Народна педагогіка в сучасному навчально-виховному процесі. – М.: Шкільна преса, 2003 – 285 с.
4. Дворникова Е. Н. Проблемы воспитания толерантной личности через формирование культурной идентичности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика). – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО „МОДЭК”, 2003. – С. 50-52.
5. Калошин В. Ф., Безносюк О. О. Щоб педагогічний конфлікт не отруював життя // Педагогіка толерантності. – № 1 (19). – 2002. – С. 62-66.

6. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения; Под ред. А. М. Арсеньева. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с. 8. Болгарина В., Лощенова И. Культура і полікультурна освіта // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2-6.
7. Макаев В. В., Малькова З. А., Супрунова Л. Л. Поликультурное образование — актуальная проблема современной школы // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 3-10.
8. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях // Педагогика. – №5 – 2002 – С. 41-47
9. Реалізація в Україні принципів та завдань Болонського процесу: Інформ.-аналіт. Матеріал МОН України. К., 2003. 15 с.

References

1. Ananyan E. Genesis of the formation and development of the ideas of multicultural education. E. Ananyan .// Native school. – 2006. – №2. – December 12-14.
2. Ahyar K.Sh. Folk Pedagogy and Modern School. - Ufa: Bash GPU, 2000 – 304 pp.
3. Baturin G.I., Kuzina T.F. Folk pedagogy in the modern educational process. – М.: School Press, 2003 – 285 pp.
4. Dvornikova E. N. Problems of education of tolerant personality through formation of cultural identity // Tolerant consciousness and formation of tolerant relations (theory and practice). – Moscow: Publishing House of the Moscow Psychological and Social Institute; Voronezh: Publishing house NGO "MODEK", 2003. – P. 50-52.
5. Kaloshin V.F, Beznosyuk O. O. That the pedagogical conflict does not poison life // Pedagogy of tolerance. – No. 1 (19). – 2002. – P. 62-66.
6. Kapterev P.F. Selected pedagogical works; Ed. AM Arsenyev. – М. : Pedagogika, 1982. – 704 pp. 8. Bulgarina V., Loshchenko I. Culture and multicultural education // Education path. – 2002. – No. 1. – P. 2-6.
7. Makayev V.V., Mal'kov Z. A., Suprunova L. L. Polycultural education – the actual problem of the modern school // Pedagogics. – 1999. – No. 4. – P. 3-10.
8. Palatkin G.V. Multicultural education: a modern approach to education in folk traditions // Pedagogics. – No. 5 – 2002 – P. 41-47.
9. Implementation of the principles and tasks of the Bologna Process in Ukraine: Inform. Analit. Material of the Ministry of Education and Science of Ukraine. K., 2003. 15 p.

Якименко С. И., Иванец Н. В. Условия формирования представлений в учеников начальной школы о многогранности культур в Украине и мире в целом

В статье определены условия формирования представлений учащихся начальной школы о культурном разнообразии мира. Подчеркивается, что особого внимания требует моральное и культурное воспитание учащихся для обеспечения гуманного сосуществования рядом различных этнических групп. В данной научной работе автор отмечает, что национальная школа является культурологическим учреждением, через обучение и воспитание подрастающих поколений способствует возрождению национальной культуры, ее сохранению и дальнейшему развитию, обеспечивает у детей и юношества общечеловеческих ценностей, высоких гражданских качеств.

Ключевые слова: культура народа, этнические группы, культура межличностных отношений, мультикультурное воспитание, полиэтническая среда, этнопсихологические особенности.

Yakimenko S., Ivanets N. Formation conditions of primary school pupils' ideas about the culture versatility in Ukraine and in the world in general

The article defines the conditions for the formation of the primary school pupils' ideas of the world culture versatility. It is emphasized that special attention needs to be paid to the moral and cultural upbringing of pupils in order to ensure humane coexistence among different ethnic groups. In the scientific work the author emphasizes that the national school is a cultural institution that promotes the revival of national culture, its preservation and further development through education and upbringing of younger generations, provides children and youth with universal values and high civil qualities. The multicultural school is a new model in the educational system and on the author's opinion it is the most optimal one for solving ethnic psychological and cultural problems. It is oriented on the implementation of state requirements and tasks. A pupil of such a school must correspond such criteria as to be able to show personal qualities in a modern multicultural society and to have certain knowledge and creative skills. Different aspects of the younger generation upbringing are becoming increasingly relevant in nowadays society, where representatives of different cultures and peoples co-exist and communicate. Multicultural education emerges as a new trend in pedagogical theory and practice. Its main problems are purposeful development of theoretical foundations and practical application of ethnic and linguistic diversity as the necessary components of the general education process. The author stresses that the preparation of young people to life in the multicultural world is one of the priority education tasks. One of the most important educational institution functions is to teach people to live together, to help them transform the existing interdependence of states and ethnic groups into genuine solidarity. With this aim, education should help to ensure, on the one hand, that people are aware of their roots and thus can determine the place it occupies in the world and, on the other hand, to instill respect for it in other cultures. Consequently, multicultural education is aimed at creating ideas about the cultures versatility and developing interoperability skills in a modern multicultural world based on tolerance and mutual understanding. The urgency of multicultural education for primary school pupils provides basis for viewing the peculiarities of multicultural education for junior pupils.

Key words: culture of the people, ethnic groups, culture of interpersonal relations, multicultural education, polyethnic environment, ethnopsychological peculiarities.

Стаття надійшла до редколегії 11.05.2018